

ЈОВАНА ГОГИЋ
Архив Српске Православне Цркве
Београд

Кратки научни рад (објављивање грађе)
УДК 271.2-475.5:929 Дечанац С.
COBISS.RS-ID 139910401
DOI 10.7251/GUARS2315177G

ЕПИСКОП САВА ДЕЧАНАЦ КАО УЧИТЕЉ У ПЕЋИ 1864–1867

Из Личног фонда Епископ Сава Дечанац, Архив СПЦ

Анстракт: Рад се бави приказом дела грађе Личног фонда *Епископ Сава Дечанац* која говори о епископу Сави као учитељу у Пећи. Сматрамо да ће ови подаци помоћи у расветљавању школских прилика у Старој Србији средином XIX века и дати допринос изучавању историје просвете и школства у овим специфичним историјским и друштвеним приликама. Лични фонд *Епископ Сава Дечанац* у оквиру групе *Грађа других људи о творцу фонда* садржи руком писану биографију епископа Саве, чији део је у раду приказан. Биографија је писана у више сличних примерака од по 15 листова, која је према нашој процени, писана вероватно 20-их година XX века. Није познат аутор биографије.

Кључне речи: Епископ Сава Дечанац, Пећ, школство, учитељ, ученик.

Кратак приказ друштвених прилика развоја школства у Кнежевини Србији и Старој Србији са почетка XIX века

Кнежевина Србија је Хатишерифом из 1830. добила право да самостално организује национално школство и од тада се број основних школа и ученика постепено повећавао. Први општешколски закон у Кнежевини Србији је *План за школе које имају постојати*, који је ступио на снагу у августу 1836. године. Овај закон предвиђао је да држава финансира 22 четвороразредне основне школе у градовима и већим варошима, а да у селима општине, према економским могућностима, преузму издржавање дворазредних основних школа. Касније се увидело да буџет не може да покрије трошкове основног образовања и 1841. године су државне школе укинуте и донето је *Решење да се општинске школе издржавају општинским трошком а не државним*. Како би се дошло до средстава за плаћање учитеља, основан је Главни фонд школски, за који је *Уредбом о устројству Главног фонда школског* било предвиђено да се пуни добровољним прилозима. Међутим овај фонд се споро пунио и требало је да прођу две деценије да би учитељи из њега примали плату, тако да су заправо школе и учитељи издржавани из локалних пореза. Ни нови школски закон – *Устројеније јавног училишног настављенија* – није предвиђао обавезно основно образовање, мада се истиче потреба развијања уверења о користи од основних школа. Важна новина била је повећање трајања варошких основних

школа на четири, а сеоских на три године. Финансирање школа и учитеља и даље је остало на терету општина.¹

Ове промене у Кнежевини Србији утицале су и на развој школства у Старој Србији, која је и даље у границама Турске. Ј. Ђилас указује на органску повезаност школа на Косову са школама у Србији.

Привредни развој градова, учешће Срба у трговини и занатима, појава грађанства, организовање еснафа и црквено-школских општина, као и реформе у Турској, утицали су да се на Косову донекле стабилизују прилике почетком XIX века. Настале друштвеноекономске промене захтевале су све већи број писмених људи, као и да се школа изводи на организованiji начин, јер трговина као привредна грана није могла да се даље развија без школованих и писмених људи. Због тога су трговци и еснафи помагали отварање и издржавање школа. Отварање школа помогла је и Рашко-призренска митрополија, која се тада ослободила од грчких митрополита, а у просветном раду истакли су се митрополити Јанићије и хаџи Захарије.²

По постанку, на Косову и Метохији најстарије су манастирске школе, затим црквене, па приватне и општинске, а од 60-их година XIX века јављају се световне школе.

Најстарије манастирске школе које су радиле после обнове Пећке патријаршије 1557. обновили су рад после друге сеобе, средином XVIII века, и радили су до 70-их година XIX века, када су прерасле у световне школе. Првобитно су се у овим школама образовали младићи за свештенички позив, а касније су се у њима школовала и деца из оближњих места, а неки манастири, као манастир Дечани, служили су и као прихватишта за сирочад и сиромашну децу. Та су деца у манастиру учила школу и понеки занат. Многи од њих касније су постали учитељи, трговци или занатлије.

На почетку XIX века у неким градовима на Косову отварају се прве црквене школе, у којима предају свештеници и монаси који су стекли писменост у манастирским школама. Те су школе радили при црквама односно у црквеним зградама или приватним у близини цркве.

Поред ових, у то доба постојале су и такозване приватне школе, у којима су учитељи били обично занатлије и њих су плаћали родитељи, према договору, у новцу или натури.

Отварањем црквених и приватних школа, поред манастирских, отворена је могућност да се већи број ученика школује и да се повећа писменост у народу, а велика потреба за већим бројем писмених људи постаје очигледна. Тако 40-их година XIX века црквено-школске општине почињу да оснивају своје школе. Општине су издржавале школе и плаћале учитеље. Прва таква школа

¹ Наташа Вујисић, Јелена Врањешевећ, “Слика ученика основне школе у Србији у првој половини XIX века”, *Настава и васпитање*, бр. 2, стр. 245, Београд 2014.

² Петар Костић, *Споменица педесетогодишњице призренске богословско-учитељске школе 1871–1921*, Београд 1925, стр. 29.

отворена је у Призрену, јер је то био град са најразвијенијом занатима и трговином на Косову.³ Ј. Ђилас истиче да је отварању школа допринела и појачана грчка пропаганда у доба када је у Призрену био митрополит Игњатије, по народности Грк, који је настојао да отвори царско-грчку школу коју би похађала и српска деца. Срби су са својом црквено-школском општином дали отпор овим настојањима митрополита. Дакле, у то доба, 1840–1860, црквено-школске општине преузимају старе црквене и приватне школе на издржавање и отварају нове. Учителие сада плаћају општине, али школе помажу и богатији трговци и еснафи.⁴

Додаћемо овде и неколико речи о положају ученика у школи у времену када, као вазална држава у оквиру Турског царства, млада кнежевина покушава да развије свој национални школски систем.

Обухват деце основним образовањем кретао се до 5%, а број ученика далеко је заостајао у односу на стање у другим европским државама. Услови рада у школи били су неповољни за учење и образовање: још увек није било посебних школских зграда саграђених по икаквим педагошким критеријумима. Школе су биле смештене у помоћне просторије при црквама и судовима или у приватним кућама. Деца су, услед општег сиромаштва народа, била слабо ухрањена, такође и хигијенски услови живота у породици и школи били су лоши, а деца су имала и улогу помоћне радне снаге. Све ово говори о прилично суморној слици одрастања у оваквим условима. Основна школа је била организована по принципима патријархалног друштва: учители су захтевали да се деца придржавају строгих дисциплинских правила, ученик је добијао реч само онда када му учитељ постави питање, од њега се очекивало беспоговорно поштовање учитеља, физичко кажњавање и изоловање од друге деце били су уобичајени васпитни поступци, за које се сматрало да ће развити осећај за ред и дисциплину. Основна школа имала је значајну улогу и у религијском васпитању деце, које је било основа свеукупног васпитног деловања.

Ученици су сазнања стицали кроз непосредан васпитни рад и поучавање, а највећи број учитеља није имао основно педагошко образовање. Настава је тако имала карактер преношења знања, а меморисање чињеница је била доминантна интелектуална активност ученика.⁵

³ Др Јагош Ђилас, *Српске школе на Косову од 1856–1912*, Приштина, 1969. стр. 23.

⁴ Еснафи у Пећи су основали фонд за подизање школске зграде, а обућарски еснаф је, према подацима у школском летопису, дао 7000 гроша за подизање школске зграде. Покрајински државни архив у Приштини, збирка Петра Петровића, Хроника о српској школи у Пећи

⁵ Наташа Вујисић, Јелена Врањешјевић, “Слика ученика основне школе у Србији у првој половини XIX века”, *Настава и васпитање*, бр. 2, стр. 245, Београд 2014.

Приказ дела биографије из Личног фонда Епископ Сава Дечанац

КРАТКА БИОГРАФИЈА ГОСП. САВЕ ЕПИСКОПА ЖИЧКОГ
Са неком допуном извађена из “Велике Србије” 8. јула 1890 г. бр: 28

[...]

Живећи у народу, госп. Сава је могао да упозна и осети народне јаде и невоље, да појми потребу, у чему да му се пружи помоћ, да увиди да су дужности дечанског калуђера веома узвишене, велике и тешке, и да је већа спрема неопходна за њихово корисно вршење; па с тога је продао све своје ствари и коње, одпустио момке остаје сам да послужије и као што је пре калуђерства био, па је с тим новцима отишао у Београд и ступио у београдску Богословију 1861. год. До његовог доласка у Богословију, Богословија је у Ст. Србији била позната само по имену, јер немаше ни једног васпитаника из Ст. Србије. Госп. Сава је био са Миланом Новичићем ђаком дечанским први богослов Старо-Србијанац и од тог доба број младића из Старе Србије је јако растао у Богословији; школе су се јако множиле у Ст. Србији и преко њих је јачала веза између слободног и неослобођеног српског народа...

Камо српске среће, да се још при отварању београдске Богословије 1836. год. погледало на Ст. Србију и Македонију, и да је сама Кнежевина Србија тражила и призивала српске младиће отуда, да их васпита, да не чека да се они сами онако невешти јадници обраћају с молбом да се приме у српске школе, - велим, камо лепе среће да је тако још из ранијих ондах времена рађено, те ми данас не би овако тужно јадиковали за пропадајућим светињама и старинама српским, за притиснутом нам Ст. Србијом, за готово отетом нам српском Македонијом. И тек сада, пошто противници и дошљаци поплавише са учитељима, школама и нама противним владикама, боримо се на смрт и живот са огромним материјалним жртвама, једнако губећи у тој борби одличне народне патриоте...

Госп. Сава је свршио Богословију са врло добрим успехом и одликован “похвалним листом”, који је ондах први пут заведен у београдској Богословији.

По свршетку Богословије вратио се у Ст. Србију. У Пећи је ондах била “старинска школа”. Махом све “старинске” школе у Ст. Србији имале су једнако “устројство”, а учитељи били су им махом једне “квалификације”. Учитељ је био какав црквењак, или какав осиротели бакалин, лебар или терзија, који би радећи за тезгом у школи своју терзијску радњу у исто време учио ђаке читању буквара, часловца и псалтира, - одржавајући ред са дугачким прутом; и сваки би био одмах дугим прутом опоменут, који не би у глас читао, да се тај одјек од уједињених гласова детињских свагда далеко могао чути. Но, ако би се који нашао да је за њега ситна ствар опомена прутом, тај је одмах позват на страну од старијих ђака по наредби учитеља савладат, и тако стављали би му ноге у фалаке са стране по два снажна ђака, држећи ону мотку као држало, на којој су ноге привезате, а учитељ ондах комотно удари му више пута и преко педесет батина по табанима. - А тек после неколико година учио бих писању и рачуну

тај двоструки зналац. Но, описати “старинску школу”, био би особени задатак, а ја је овде само узгред напоменућу. Такву је школу затекао у Пећи свршени богослов госп. Сава јеромонах. Па шта је он радио? - оно што се је могло и очекивати од њега: завео је ред у школи, да се једанпут у години у своје време примају ђаци, а не кад који родитељ зажели тада и да доведе дете у школу, но обично су већим делом доводили ђаке у школу на чисти понедељак, - и предавање је свих предмета одмах уредио по тадашњем по програму за основну наставу. Школа је од тада почела свечано прослављати свог патрона Св. Саву; полагаани су испити полугодишњи и годишњи ит.д. Да је са оваквим радом и дисциплином у почетку друге школске године порастао број ђака од 80 на 200.

Госп. Сава је прописао за тамошње прилике уговор о себи с општином, правила о школи, како би могао с тим одржати ову нову установу, против које су већим одсудно противни били, да они нису са свим слободни и комотни са својом децом и својим даскалом – учитељем, својим slugом кога они плаћају. 1.)⁶ У почетку били су изгледи као да ће врло опасна борба несавладана; но, то је било донекле само у првој години, док је нешто сам наставник и проповедник задобио за себе већу масу народа, својим неуморним радом, а нешто и сами ученици са својим радом и причањем из науке ублажише своје родитеље, те је тако просветна странка са највећим тријумфом испливала на крају школске године.

Осим учитељског рада у школи госп. Сава је вршио и дужност беседника у манастиру Патријаршији, коме иду Пећски Срби као својој најближој цркви; беседио је редовно у све недељне и празничне дане. Његове беседе лепе и просте прожимаше јаком вером и ватреним родољубљем, доста вешто и енергично примене у даној прилици – слушање су са највећом пажњом с одушевље-

1.)⁶ Тај докуменат у изводу гласи овако: Погађам се се општином Пећском да учим децу за 3.000 гроша годишње и то прво: Наредбујем, да сва она деца, која ће доћи да уче, морају доћи у августу месецу и то најдаље до краја месеца, а после до 15. септембра само се могу примати они ђаци који су били болесни, или су негде на путу били. Друго: Ниједан ђак не може самовољно одсуствовати од школе, и сваки онај који за пет дана не дође у школу без болести, радости, или жалости, одмах ће бити истеран из школе за годину дана. Треће: преко године биће два пут испит, после светковине Св. Саве и у јуну месецу. Четврто: код мене ни један родитељ због деце несме доћи у школу, но ако је коме што неправда да то учини преко татора школских. Пето: поред часловца и псалтира раздаће се ђацима књиге оне које су уређене за основне школе у Књажевству Србији, који ће бити обавезни из ових књига полагати испит. Шесто: ја се обвезујем да ћу у своје време свагда ићи у школу и предавати ученицима науку. Седмо: ако би ма ко насрнуо на мене због нове уредбе у школи, ја захтевам да га народ са свештенством и еснафима суди и одбије га од његовог тражења, а ако би ја ма у чему погрешао и неби ишао редовно у школу и у цркву са ђацима певао и проповедао слово Божије у недељне и празничне дане, мене за то нека суди и исправи свештенство са народом.

Само на овакви уговор могу пристати да будем учитељ овде код вас, иначе не би се могао нити би се смео примити у неуредној и растројеној школи, па да ми дате и 30.000 гроша.

На овај уговор и распоред да ми се подпишу сви еснафи, општине и свештенство и један примерак од овог уговора да има и општина.

(Следећу потписи и печати.)

њем; на Пећанце, ионако побожне имале су огромни утицај. Све то, како и карактер госп. Саве у коме његове беседе находе потврде придобило му је највеће уважање како манастирима: Патријаршији и Дечаним, тако у Пећи и другим околним варошима.

Према овоме лако је претставити оно изненађење и неутешно жаљење Пећанаца, кад им госп. Сава изјави претпоследње године да оставља учитељску службу и да ће идуће године продужити у Русији науке. Љуто су јадиковали и обраћали су се како руском консулу у Призрену и Митрополиту, с молбом, да стану на пут госп. Сави и задуже га идаље код њих у Пећи; обраћали су се с молбом пок. Митрополиту Михаилу у Београд, па су му и упутили једног првог од тамошњих трговаца, пок. Петра Котлајића, који је са сузним очима преклињао пок. Митрополита, да им задржи госп. Саву од путовања, јер вели: “Тако као духовник Сава само је св. Арсеније проповедао; ми плачемо кад он беседи а тако и кад његови ученици говоре на испиту или беседи, нас све то потреса од радости.” Митрополит се на те речи благо насмејао и упита га: “А зар ви памтите како је св. Арсеније беседио?” – па за тим ће одговорити овом изасланику: “Немојте му стајати на пут, нека иде па ће по свршетку наука бити од веће користи и вама и целом српском народу.”

Може бити да би се госп. Сава могао најзад приволети да остане и даље у Пећи да није био чврстог убеђења да му је потребна већа спрема, па да може помоћи бедном свом народу у Ст. Србији, и да није био јаке воље, да одлуку своју приведе у дело. И он оде у Русију 1867 године, ступи у Кијевску Духовну Академију коју сврши 1871 године са степеном кандидата.

О његовом труду и успеху, какав је он сам био као ученик и у повереном му заводу наставник, најбоље о томе сведоче неки документи који нису пропали за време српско-турских ратова. 1.)⁷

1.) ⁷ Да наведемо ради интересне садржине уверење, које су му издали манастири: Патријаршија и Дечански, Пећска општина и Митрополит призренски, које уверење гласи од речи до речи овако:

“Декрет или потврђена исправица.”

“Које ми православно општество пећско и Парохијално свештенство братство Светог Манастира Патријаршија старо-српске засведочавамо и свидјетелствујемо да је показатељ овог сведочанства Господин Сава јеромонах Дечанац, учитељ наш. Код нас је у поменутом месту проба-вио три године, предавајући науку у школи од године 1864, месеца августа до 1867 истог месеца. С признатељностију труд, владање и к свом Отечеству родољубивост његову назанчујемо редом. Како је ступио у поверену му дужност, уредио је школу, коју пре њега оваку нисмо имали никад. Прво, определио је време у годни једног месеца примати ученике за у школу, и с овим удвојило се число ученика. Друго, поделио је на четири разреда ученике и науку предавао је потпуно што припадаје Основној школи и још нешто је додавао из виших школа. Треће, предавали су (полагали) ученици сваке године по двапут испите, и сваки испит завршавао је словом или беседом нравоучитељном по један ученик, које је ово до сад шести већ испит и беседа. И четврто, неуморни му је труд, непрестано и жеља била говорити народу богословску проповед, Слово не само на поједина одређена света места и времена, но свуд, у свако време и место. Зато назначујемо, засведочавамо и укрепљавамо и ово да је ово још свага чрез цело теченије вишепоменутог времена његове учитељске дужности у правој вјерности, чесности и

Затим се је вратио кад је свршио Академију у Ст. Србију, и у Призрену је отворио православну Богословију. Богословија је смештена у дивној згради, коју је подигао и поклонио Српству добротвор Сима А. Игуманов – Призренац. У њој је био први ректор и професор госп. Сава са друговима: Г. Миланом Новичићем и пок. Илијом Ставрићем, но, ове су заменили вредни призренци: Петар Костић и Ђорђе Капелерић. Тај завод, као до скоро једини средњи српски завод у Ст. Србији, пошто их и данас на утјеху тамошњег српског народа и на радост сваког Србина родољуба, осим од почетна три разреда сада је установљен већ и шести разред. Богословија призренска сада већ има око десет наставника и често преко 200 питомаца, који се спремају за учитеље и свештенике у Ст. Србији.

Господин Сава је оставио како околним у Ст. Србији и богословији тако и грађанству спомен, који му служи на част као духовнику и великом родољубу. Име његово везано је за призренску Богословију, живећи заједно с Богословијом, дуго, дуго...

Његових ученика које из призренске Богословије, које из пећске основне школе – има сада у Ст. Србији, као професора, свештеника, калуђера, учитеља, општинара, првих трговаца и угледних родољуба, вођа и грађана; а има их и овамо, у Краљевини Србији, као чиновника, официра, свештеника, учитеља; а има их оваквих прилично у црногорским границама, ит.д.

општој ползи, срећи и напретку, непрестано старао се; једним словом, што под чесном и поштенom свјашченом учитељу принадежи свом чину и дужности у своје време одзивао се и опходио се јест. Но будући по његовој вољи, великој жељи и молби уважавамо му оставку, која данас полази даље, имајући горећу љубав и жељу за вишу духовну науку и с овијем општу срећу отечеству свом с надежом потражити већу, - то му ми на захтевање овако његово и због његовог чесног владања настојећи отпустителни учитељски Декрет потврђујемо и дајемо свакоме известије, коме ће принадежати ово да му вишепоменути пријави, као вјерна чесна родољубива и праведна свештеносужитеља дечанског и нашег досадањег учитеља препоручујемо.”

“Да би ово свидјетелство у потпуној важности и уверењу било, ми потврђујемо и укрепљавамо ради боље снаге својеручним потписима и печатима општинским и манастирским.”

“У Пећи Старој Србији Године 1867, месеца јулија 1-го”

Архимандрит Хрисант

Игуман Рафаил са братством патријаршије свето-српске.

“Јесмо православно обштелство пећско

протојереј Стефан Петровић

пећског окружја.”

“Тутори чколски

“Марко Николић

“Зака Димитријевић.”

Рашко-призренски митрополит Мелентије потврђује

“Братство манастира Високих Дечана, архимандрит манастира Високих Дечана и члан Хаџи Кирил.”

“Настојатељ Теофил,

“Хаџи Агатангел епитроп.”

[...]

Резиме

У раду смо приказали део биографије епископа Саве Дечанца, која детаљно и сликовито говори о делу живота који је епископ Сава посветио васпитању и образовању деце, организацији наставе, начину оцењивања и вредновања постигнућа ученика. У првом делу указали смо на кључне друштвеноисторијске прилике које су утицале на развој школства у Старој Србији на почетку XIX века. Освртом на положај ученика у школи желели смо да дамо још један контекст критичког разматрања утицаја епископа Саве на развој школства у Старој Србији. У другом делу рада приказали смо део биографије који говори о епископу Сави као учитељу у Пећи. Текст смо приредили верно и без граматичких и правописних интервенција.

Jovana Gogić

Bishop Sava Decanac as a Teacher in the Town of Pec (1864 – 1867)

From the Personal Fund of Bishop Sava Decanac, the Archives of the Serbian Orthodox Church

Summary

In this paper we presented a part of the biography of Bishop Sava Decanac, which tells in detail and vividly about the part of his life he dedicated to the education of children, organization of classes, the way of evaluating and valuing the achievements of students. In the first part, we pointed out the key socio-historical circumstances that influenced the development of education in Serbia at the beginning of XIX century. By looking at the position of students in school, we wanted to provide another context for a critical consideration of the influence of Bishop Sava on the development of education in the Nineteenth-Century Serbia. In the second part of the paper, we presented a part of the biography about Bishop Sava as a teacher in the town of Pec. We prepared the text faithfully and without grammatical and spelling interventions.